

Lie Low eller Go Right Ahead?

SOE, Flemming B. Muus og Augustoprøret 1943

Af Knud J.V. Jespersen

Den hemmelige engelske sabotageorganisation Special Operations Executive – bedre kendt under forkortelsen SOE – spillede under krigen en vigtig rolle for den danske modstandskamp. Væsentlige dele af organisationens arkiver hemmeligholdes stadig; men i maj 1994 blev hovedparten af den skandinaviske afdelings arkivstof imidlertid frigivet. Professor, dr.phil. Knud J.V. Jespersen har siden i ledige stunder bearbejdet det nye stof. Denne artikel er et resultat af disse studier.

Flemming B. Muus og Augustoprøret

I 1950 gav den tidligere engelske faldskærmschef i Danmark, Flemming B. Muus, for første gang offentligt udtryk for sin opfattelse af begivenhederne den 29. august 1943 og det forløb, som førte frem til forhandlingspolitikens endelige sammenbrud i form af regeringens tilbagetræden og tyskernes magtovertagelse. Det skete i erindringsbogen *Ingen tænder et lys*, hvori han beskrev forløbet i den skelsættende august måned på følgende måde:

»Trods megen kritik – en del mennesker mente, at sabotagen gik for vidt – fortsattes sprængningerne. Den 3. august 1943 var sagen stillet på spidsen i en sådan grad, at jeg afsendte nedenstående telegram:

If we continue sabotage at present rate Huns, repeat Huns will have, repeat have to take drastic measures within three to four weeks, stop. Shall we slow down or force the issue, stop. Sign. Jam.

Danskerne var vågnet. Der var daglige demonstrationsstrejker overalt i landet. Provokationer fra tysk side forårsagede øjeblikkeligt en reaktion fra danskerne. Som det så ofte går, var det den sunde stærke arbejderklasse, der førte an. Uden disse strejker, den vilje og kraft, der så tydeligt kom til orde fra arbejderne side, ville der ikke have været nogen virkelig baggrund for den kampånd, der blev mere og mere demonstrativ. Det var jo mest de yngre mænd, der sluttede sig til sabotørernes rækker, men strejkerne udsprang spontant i befolkningen – og blev akcepteret af de forstandige ældre elementer indenfor arbejderne ledelse. Trods larmen fra

demonstrationerne og sabotagerne, der gav genlyd over hele landet, var det som om befolkningen i disse sene august-dage holdt vejret og ventede på noget der skulle komme – nu måtte det briste eller bære

Svaret fra London indløb: »Go Right Ahead.« Dermed udløstes den stærkeste bølge af sabotage, der hidtil var gået hen over landet. Om formiddagen den 24. august kom Lok-Lindblad hen til mig og fortalte, at Jens Lillelund lige havde fået udleveret tredive pund sprængstoffer til Forum, der skulle ødelægges samme eftermiddag. Natten mellem den 25. og 26. august sprængte Ole Geislers folk jernbanenettet i Jylland på ikke mindre end 189 steder. Det gjorde tyskerne aldeles rasende. Reaktionen satte ind overalt i samme øjeblik, dette vældige »overgreb« blev bekendt i tyske kredse – det førte direkte til tyskernes forlangende om, at regeringen skulle indføre dødsstraf for sabotage – førte direkte til regeringskrisen førte til natten mellem 28. og 29. august, hvor Danmark vandt sejr over den indolence, der i det store og hele havde præget landet i halvfjerde år.«¹

I denne veltalende beskrivelse knytter Muus en direkte årsagsforbindelse mellem den voksende sabotageaktivitet – som han lod forstå blev kontrolleret af ham og det SOE, som han repræsenterede – og begivenhederne 28.-29. august. Forløbet og det endelige udfald blev fremstillet som direkte funktion af beslutninger truffet i London og udmøntet i »go right ahead«-ordren som svar på Muus' telegrafiske forespørgsel af 3. august. Den uundgåelige konklusion var med andre ord, at SOE – og dermed Muus – spillede den helt afgørende rolle og må tilkendes hovedæren for udfaldet: forhandlingspolitikens sammenbrud.

Denne ikke ganske selvudslettende opfattelse af forløbet mødte skarp afvisning i Jørgen Hæstrups disputats fra 1954, hvis hovedanliggende var en kortlægning og vurdering af SOE's rolle i den danske modstandskamp frem til den 29. august 1943.² Hæstrup karakteriserede kort Muus' fremstilling som »direkte urigtig og ... en af denne bogs alvorligste pletter.« I samme forbindelse pegede han på, at det af Muus gengivne telegram modsat andre telegramudvekslinger fra denne periode ikke var bevaret i arkiverne, ligesom han fremhævede, at den tyske beslutning om undtagelsestilstand mv. allerede var truffet før de sabotagehandlingerne, der af Muus fremholdtes som udslagsgivende. I stedet udpegede Hæstrup den voksen-

1. Her citeret efter Stjernebogsudgaven fra 1965, s. 108f.

2. Jørgen Hæstrup, *Kontakt med England*, København 1954. Her er benyttet billigudgaven, som kom på forlaget Trajan i 1967, s. 334f.

de strejkeaktivitet i de store provinsbyer som afgørende for de drastiske tyske krav, der førte til regeringens afgang.

Hæstrups anliggende var imidlertid på ingen måde at afvise den voksende sabotages betydning for bruddet den 29. august. Den betragtede han tværtimod som afgørende såvel for skabelsen af en dansk modstandsånd i bredere forstand som for det tyske reaktionsmønster, hvis udfordrende uforsonlighed i sidste ende fremkaldte bruddet. Hans harme rettede sig udelukkende mod Muus' summariske nedvurdering af den danske modstandsvilje i de første besættelsesår, og det var i denne forbindelse, han luftede sin skepsis med hensyn til ægtheden af den af Muus påståede telegramudveksling, hvorved han satte et konkret spørgsmålstejn ved Muus' troværdighed.³

Mange år senere gentog Flemming Muus nærmest ordret sin ovennævnte beskrivelse i erindringsbogen *Gjort Gerning ...*⁴ I et par fodnoter erklærede han sig dog enig i Hæstrups dom over hans underkendelse af den danske modstandsvilje. Til gengæld fastholdt han sin påstand om telegramudvekslingen, idet han henviste til, at den stadigvæk fandtes i SOE's ikke-tilgængelige arkiver. Han bemærkede, at Hæstrup sidenhen havde fået dens eksistens bekræftet gennem SOE-chefen, generalmajor Sir Colin Gubbins, og den danske sektions leder, commander Ralph Hollingworth. – Over for nærværende forfatter har dr. Hæstrup mundtligt bekræftet, at han på et tidspunkt omkring 1962 udspurgte de to nævnte om episoden, og at de begge mente at kunne huske telegramudvekslingen. Dens eksistens i den af Muus anførte form synes således bekræftet af to centrale vidner inden for SOE.

Imidlertid er det muligvis at trække for store vekslers på den menneskelige hukommelse over et tidsspænd på henved 20 år, hvis man tilføjer disse sene udsagn afgørende vægt. Og det kan næppe heller afvises, at svarene til Hæstrup måske kunne være dikteret af hemmeligholdelseshensyn. Under alle omstændigheder var – og er – der stadig et betydeligt spillerum for tvivl, og Muus' påstand om telegrammerne har

3. I den anoterede udgave af *Kontakt med England* fra 1954, hvor sagen omtales s. 272f., anfører Hæstrup ganske vist i en fodnote, at ingeniør Lorens Duus Hansen i sin skriftlige efterkrigsberetning (dateret 14. august 1948) nævner en telegrafisk forespørgsel fra Muus til London. Hæstrup kommenterer dog ikke denne iagttagelse og drager ingen konsekvenser deraf; jf. også Hans Kirchhoff, *Augustoprøret 1943. Samarbejdspolitikens fald. Forudsætninger og forløb. En studie i kollaboration og modstand*, København 1979, bd. 1, s. 278 med note 4.

4. Flemming B. Muus, *Gjort Gerning ...*, København 1979, bd. 1, s. 218f.

heller ikke rigtigt vundet tiltro blandt besættelsestidshistorikerne, som med ganske få undtagelser helt har undladt at inddrage den eller blot forholde sig til den.⁵

Muus og historikerne

Nærmest på en accept kom vel den tidligere medarbejder i SOE's danske sektion Reginald Spink, som var en stor beundrer af Muus og hans indsats. I sin lille erindringsbog fra 1983, baseret på den beretning, som han afgav kort efter krigsafslutningen, berørte han forholdet ganske kort: »Da ordren fra Baker Street til Muus i sommeren 1943 lød på, at farven i modstandsarbejdet skulle sættes op, kom Prinserne under stærkt pres fra tyskerne.«⁶ Dette ukonkrete udsagn drejer sig imidlertid om Prinsernes, dvs. efterretningsofficerernes, vilkår og taler kun om sommeren 1943 i almindelighed. Det kan derfor næppe siges at bestyrke Muus' specifikke udsagn, uanset at dette samtidige vidnes opfattelse af sabotagens og SOE's betydning i almindelighed ikke ligger fjernt fra Muus'.

Nyere besættelsestidsforskning har i stedet som forklaring på sammenbruddet især hæftet sig ved de andre faktorer, som Hæstrups havde berørt, men ikke i detaljer forfulgt, nemlig for det første rivaliseringen mellem den tyske øverstkommanderende i Danmark, general Herrmann von Hanneken, og den tyske rigsbefuldmægtigede, Dr. Werner Best. Den første ønskede af militære grunde den danske hær opløst og en hård kurs i sabotagebekæmpelsen, den anden støttede samarbejdspolitikken.⁷ For det andet den voldsomme strejkeaktivitet i den danske provins. Sidstnævnte faktor har især Aage Trommer og Hans Kirchhoff tillagt afgørende betydning for sammenbruddet. Begge har forkastet Hæstrups forestilling om strejkerne som spontane antityske manifestationer og er i stedet gået et

5. Et eksempel er Danmarks Radios grundbog om *Besættelsestidens historie* af Hans Kirchhoff, Henrik S. Nissen og Henning Poulsen, København 1964. Her kan vi s. 170 læse om »go right ahead«-ordren. Det samme kan vi i Jørgen Kieler's store værk *Nordens lænkehunde. Den første Holger Danske-gruppe*, bd. 1-2, København 1993, hvor det (bd. 2, s. 9f.) med henvisning til Muus' ovennævnte erindringsværker og Hæstrups disputats om episoden bemærkes, at »det må vist siges at være almindeligt accepteret, at Muus fra London modtog følgende svar: Go right ahead.«

6. Reginald Spink, *40 år efter*, Odense 1983, s. 102.

7. Se f.eks. Anders Bjørnvad, *Hjemmehæren. Det illegale arbejde på Sjælland og Lolland-Falster 1940-45*, Odense 1988, s. 98; men forholdet diskuteres i det meste af den nyere litteratur.

skridt videre ved at tillægge kommunisterne og deres illegaliserede partiorganisation en hovedrolle i den voksende strejkebølge i de første tre uger af august.⁸ Sin vane tro udtrykte Trommer synspunktet skarpt og præcist, da han afsluttede sit kapitel om Augustoprøret med følgende bemærkning: »Må man således pille hul på en række gængse forestillinger om hin berømte måned, kan man måske til gengæld karakterisere den som kommunisternes og den danske provins' stolte stund.«⁹ Hvilket var en vurdering, som adskilte sig væsentligt fra Jørgen Hæstrups afslutningskommentar i dennes kapitel om august 1943: »Her skal kun slås fast, at dagens ære og dagens ansvar var modstandsbevægelsens.«¹⁰ I sidstnævnte var der trods alt levnet plads til en rolle for Muus og SOE. Det var der næppe i Trommers formulering.

End ikke i de få vurderinger af forløbet, der foreligger fra engelske historikere, ydes der Muus' fremstilling nogen støtte. Jeremy Bennett hæftede sig særligt ved den intensiverede kampagne for øget sabotage i BBC's danske udsendelser fra foråret 1943 som motiverende faktor, mens SOE's og Muus' rolle kun indirekte og i almindelige vendinger strejfedes.¹¹ Selv ikke Charles Cruickshank, der med eksklusiv adgang til de dengang hermetisk lukkede SOE-arkiver skrev den officielle engelske fremstilling om SOE's indsats i Skandinavien, kunne bekræfte Muus' påstand om den afgørende telegramudveksling. Med vendingen: »Earlier Muus had told London that, if the current rate of sabotage continued, the Germans would be forced to take over the country within three weeks«, refererede han ganske vist til det telegram, som Muus hævdede at have

8. Synspunktet er kortest og mest overskueligt sammenfattet i henholdsvis Aage Trommer, *Myte og sandhed i besættelseshistorien*, København 1974, s. 40-55 og Hans Kirchhoff, *Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940-45*, København 1987, s. 105-116. Hovedværket om Augustoprøret er fortsat Hans Kirchhoffs disputats *Augustoprøret 1943*, hvori telegramudvekslingen drøftes indgående i bd. 1, s. 278f. I en omfattende note anføres det bl.a., at Muus i et brev af 21. marts 1973 til Kirchhoff havde medgivet, at gengivelsen af telegramudvekslingen beroede på en rekonstruktion efter hukommelsen, dog bekræftet af Hollingworth inden erindringsbogens offentliggørelse i 1950. Kirchhoff sammenfatter senere i værket sin opfattelse af SOE's rolle således: »Men alt i alt må det have været begrænset hvad SOE eller Muus kunne dirigere, og det er nærmest paradoksalt at der hvor mulighederne var størst og storoffensiven satte ind, nemlig i Midtjylland og København, blev effekten på strejkebevægelsen mindst!« (bd. 2, s. 236).

9. Trommer, s. 55.

10. Hæstrup, s. 340.

11. Jeremy Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-1945*, Cambridge 1966, s. 110ff.

SOE-traditionen

En gennemgang af den danske SOE-sektions nu delvis frigivne arkiv afslører, at Flemming Muus deri rent faktisk kan finde betydelig støtte for sin fortolkning af optakten til begivenhederne den 29. august 1943 – om end ikke i form af den samtidige telegramudveksling, som behandles nærmere nedenfor.

Det første egentlige arkivalske spor af Muus' fortolkning finder vi faktisk først under den 11. november 1943. Denne dag satte Muus sit navnetræk under en 11 sider lang intern rapport om sin aktive deltagelse i arbejdet, som han havde udarbejdet på opfordring af Hollingworth ved afslutningen af sit månedlange ophold i London, hvor han skulle være sektionen behjælpelig med at reorganisere arbejdet i Danmark efter de voldsomme omvæltninger i efteråret.¹⁴

Den udførlige og livfuldt skrevne rapport indeholder et særligt afsnit om begivenhederne omkring den 29. august, hvori Muus anførte følgende: »Undoubtedly this day will go down in the History of Denmark as a great National Day. It was on this day that the Germans were forced by the Danes to take control – or try to take control -- of the country. I dare say that the main reason for the Germans HAVING to take over was due to the ever increasing sabotage. As you will remember we were going rather fast in July and in the beginning of August. By that time I informed you by WT that if we continued at present rate of sabotage the Germans would be forced to »take over« within three weeks. On receiving your »go right ahead« we did so and organised as many as a dozen or more acts of sabotage daily. We were greatly helped by the Danish workers, who came out in strikes whenever there was the least reason for so doing. Disturbances throughout the country, disturbances which, in many cases were due to the fact that the Germans insisted on placing German sabotage-sentries at all key-factories, also aided towards the climax which, eventually, was reached on the 29th.«

Der er vist næppe tvivl om, at vi her har hovedforlægget for Flemming Muus' senere beskrivelse i *Ingen tænder et lys*. Både tankegang og ord-

14. På SOE's ordre forlod Muus Danmark den 7. oktober og nåede via Sverige London en uges tid senere. Efter gentagne udsættelser på grund af dårligt flyvevejr vendte han under dramatiske omstændigheder først tilbage til Danmark den 13. december; se Jørgen Hæstrup, *Hemmelig alliance*, bd. 1, København 1959, her billigudgaven fra 1968, s. 103, samt Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen, *Faldskærmsfolk. SOE's arbejde i Danmark 1941-45*, København 1986, s. 79f. Muus' rapport findes i Public Record Office (PRO), HS 2/65.

valg er nøje sammenfaldende – Muus må have haft en kopi af denne rapport liggende foran sig, da han efter krigen skrev sin bog.

Det citerede uddrag af rapporten er i øvrigt et slående vidnesbyrd om faldskærmschefens højt udviklede politiske instinkt. Her var midt i den danske sektions øjeblikkelige besværligheder et klart udsagn om sabotagens gunstige virkninger; her var en utvetydig markering af, at London havde nøje styr på udviklingen: Da man derfra gav grønt lys for en optrapning »we did so«, og resultatet indtraf næsten nøjagtigt på den måde og på det tidspunkt, som Muus havde forudsagt. I forhold dertil var strejkerne blot af sekundær betydning, selv om de naturligvis »greatly helped«, som Muus formulerede det.

Det er ikke uinteressant at notere, at netop passagen om sabotagens afgørende betydning i rapporten er understreget med rød blyant og tillige markeret med en lodret streg i margin. Det viser, at netop denne passage har været genstand for særlig opmærksomhed. Hvem der har ført blyanten – om det er Hollingworth selv eller en senere læser – kan vi ikke vide; men vi kan konstatere, at passagen har vakt særskilt opmærksomhed.

Denne forståelse af forløbet kom til at danne grundlag for SOE's interne »officielle« udlægning sidenhen, hvilket klart illustreres af ordlyden i en trykt rapport om organisationens samlede indsats i Danmark og Norge, som ledelsen i begyndelsen af 1945 lod udarbejde til orientering for Kabinettet.¹⁵ Deri anføres bl.a.:

»Meanwhile sabotage swept all parts of the country. Simultaneously with the operations being carried out almost daily in Zealand, our Jutland organiser, Flemming Juncker, was carrying out wide-scale operations in Jutland. By the end of July 1943 the campaign of industrial sabotage was so far advanced that Muus telegraphed S.O.E. Headquarters, stating that continuance of operations at the same tempo might provoke the collapse of the Danish Government and a declaration of martial law by the Germans. He was instructed »To go full steam ahead.«

This mounting tide of sabotage was largely responsible for the resignation of the Danish Government on the 29th August and the assumption of control by the Germans«

Denne udlægning er med enkelte tilføjelser og stramninger – man bemærker således, at strejkebølgen ikke nævnes, mens sabotagen til gengæld stærkt fremhæves som udløsende faktor – nogenlunde enslyden-

15. Udateret korrekturksemplar på 12 store tryksider i PRO, HS 2/11. Af indholdet kan udledes, at den blev udarbejdet efter 1. januar 1945, men før krigsafslutningen i maj.

de med Muus' rapport fra november 1943, hvilket kan tages som udtryk for, at SOE-ledelsen havde overtaget dennes tolkning som grundlag for rapportering ud af huset.

Samme beskrivelse og fortolkning af situationen genfindes i en stadig klausuleret slutredegørelse for den danske SOE-sektions virksomhed og erfaringer 1940-45, udarbejdet af major Alistair Garrett i forbindelse med organisationens afvikling.¹⁶ Det hed heri:

»It is interesting to note that at the end of the first week of August Muus sent a telegram to London informing SOEHQ that if the present rate of sabotage continued the Germans would be forced *within three weeks* to take over the Danish administration, and requesting a directive. The situation was discussed on a high level and it was considered that the time had now come to force the Germans to take just that action which they could so ill afford. Sabotage was, therefore, speeded up still further.«

Sabotagen var med andre ord den udslagsgivende faktor, og Muus handlede i så henseende efter direkte instruks fra London, efter at hans forespørgsel havde været drøftet på et ikke nærmere angivet »high level«.

Samme udlægning finder vi endelig i den såkaldte McKenzie-rapport, som ligeledes fortsat er utilgængelig i sin helhed. Det drejer sig om den endelige slutrapport om SOE's samlede indsats under krigen, udarbejdet 1948 af den tidligere SIS-medarbejder og sociologiprofessor ved Oxford universitetet W.J.M. McKenzie som led i en sammenfatende evaluering af SOE's indsats.¹⁷ I denne rapportes danske afsnit noteres følgende om augustbegivenhederne:

»In the first week of August the Germans demanded that Danish saboteurs should in future be tried by German courts under German law and should serve their sentences in Germany; the Scavenius government refused and threatened to resign if pressed. Muus now reported to London that a continuation of sabotage would rapidly force the Germans to take over entire control: after discussion in high quarters in London, he was ordered to go ahead.

16. Rapporten bærer titlen *History of the Danish Section*. Den forelå færdigudarbejdet kort før jul 1945, jf. oberst J.S. Wilsons ovennævnte kommentar, som er dateret den 17. december 1945. Det nedenfor citerede stykke findes s. 18f. og er oplyst mig af the SOE Adviser i Foreign & Commonwealth Office.

17. W.J.M. McKenzie, *The History of the Special Operations Executive* (1948). Om denne rapport se også Jørgen Hæstrup, *Dørene åbnes. En forsknings historie*, Odense 1973, s. 42f. Den nedenfor citerede passage skyldes venlig oplysning fra the SOE Adviser i Foreign & Commonwealth Office.

The programme was faithfully fulfilled. German pressure on Scavenius increased, and late in August he placed his resignation in the hands of the King.«

Efter denne omtale af korrespondancen mellem Muus og London og oplysningen om drøftelsen »in high quarters« tilføjede McKenzie dog samvittighedsfuldt den interessante fodnote, at der på disse punkter var tale om »second-hand information; there seems to be no contemporary papers directly relevant.« Han byggede med andre ord her på en tradition, hvis rod i samtidigt materiale han ikke kunne fastslå.

På baggrund af ovenstående er vi imidlertid nu i stand til, i forenklet skematisk form, at skitsere overleveringsmønsteret for så vidt angår dette punkt (fig. 1). Det fremgår af figuren, at Flemming Muus er traditionens egentlige og eneste ophavsmand, og at hans udlægning daterer sig til omkring tre måneder efter begivenhederne.¹⁸ Som følge af den indre afhængighed kan ingen af disse kilder bruges til at bekræfte hinanden, og eftersom Muus yderligere i udpræget grad selv var part i sagen, hænger alt på en vurdering af hans troværdighed. Næste skridt må derfor være at søge denne efterprøvet på samtidigt materiale, således som McKenzie indirekte havde udtrykt ønskeligheden af.

Muus og telegrammerne

Det billede, som en analyse af det samtidige materiale i SOE-arkivet tegner af hovedkvarterets rolle i og håndtering af augustbegivenhederne 1943, viser sig at være væsentligt anderledes end det, som Flemming Muus med sin novemberrapport havde stået fadder til.

Lad det straks være fastslået, at man i arkivet leder forgæves efter Muus' telegrafiske forespørgsel af 3. august og det angivelige »go right

18. Den interne SOE-tradition fik for første gang halvoffentlig status, da SOE's forhenværende chef Sir Colin Gubbins holdt et foredrag om »Danish Resistance 1940-45« på en konference for europæiske modstandshistorikere på St. Anthony's College i Oxford i december 1962. Han beskrev ved den lejlighed situationen i august 1943 på følgende måde: »S.O.E. was informed by Danish Resistance through its secret channels that the time was now ripe to intensify the sabotage campaign and thus compel the Germans to take over complete control of the country and to treat Denmark as a hostile nation. This was the objective which S.O.E. had set as its first target: the necessary decision was taken by S.O.E. and orders sent to Denmark to intensify the sabotage campaign in an all-out effort.« – Man hører i denne fremstilling tydeligt ekkoet af beskrivelserne i de interne rapporter fra Muus' til McKenzie's. Gubbins' foredrag fremkom efterfølgende på skrift i et fortroligt særtryk, som i begrænset omfang blev distribueret blandt tidligere danske modstandsfolk.

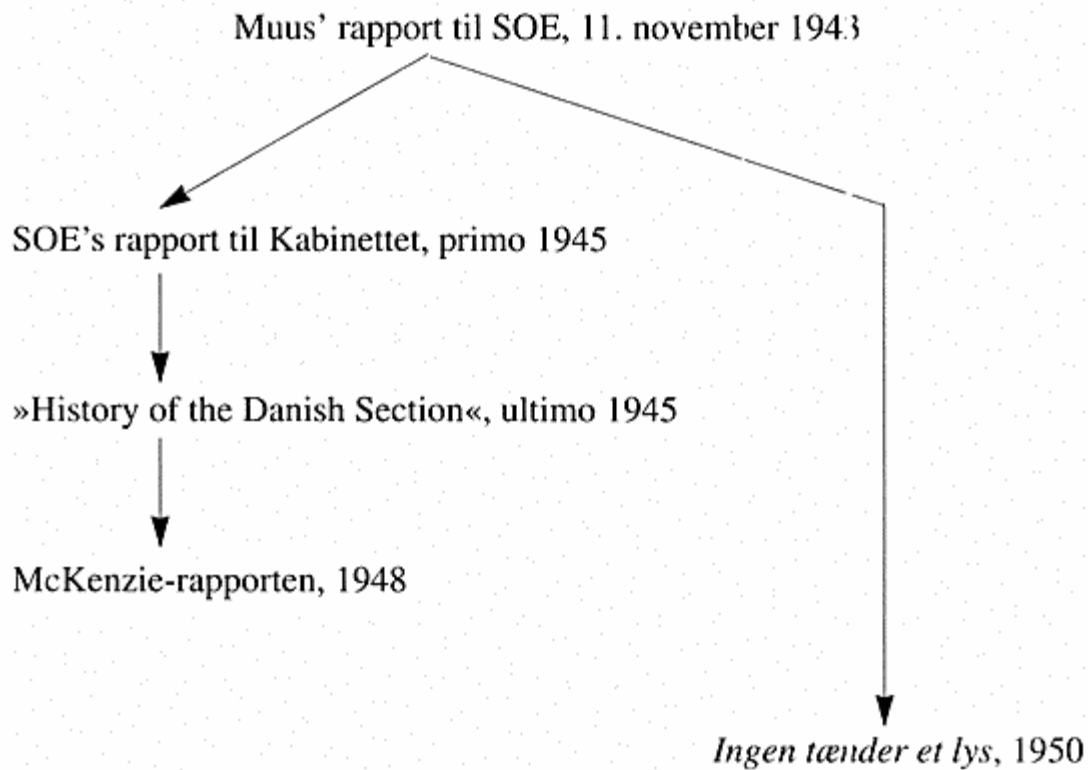

Fig. 1

ahead«-svar fra London nogle dage senere. Heller ikke McKenzie havde i sin tid haft held til at lokalisere telegramudvekslingen; men det er naturligvis ikke ensbetydende med, at den aldrig har eksisteret. Den kunne tænkes at være gået tabt ved de decimeringer, som arkivet i tidens løb har været udsat for.¹⁹ At dette næppe er tilfældet, fremgår i midlertid af den korrespondance fra de hektiske dage, som faktisk er bevaret. For at sætte denne ind i den rette sammenhæng er det hensigtsmæssigt til indledning ganske kort at rekapitulere kronologien i Augustoprøret.²⁰

Egentlig begyndte oprøret allerede i slutningen af juli, da sabotører sænkede det nybyggede tyske mineskib »Linz« på Odense Stålskibsværft.

19. Ifølge mundtlig oplysning fra the SOE Adviser i Foreign & Commonwealth Office bestod den danske SOE-sektions arkiv ved krigens slutning af mere end 210 mapper eller files; tilbage i dag er der blot 91. Resten skulle efter sigende være gået tabt i forbindelse med »a terrible fire«, som hæragede kontorerne i Baker Street i efteråret 1945. Af de overleverede 91 files er 86 i dag frigivet efter en grundig screening. De fem endnu tilbageholdte files indeholder fortrinsvis SIS-relateret stof.

20. Kortest ridset op i den i note 5 ovenfor nævnte DR-grundbog, s. 168ff.

Da tyskerne som følge deraf anbragte bevæbnede vagter på selve værftet, udbrød der strejker, som dog snart atter afblæstes efter tyske indrømmelser. Men den 6. august gik det løs i Esbjerg, hvor et tysk udgangsforbud som svar på nogle sabotageaktioner udløste omfattende strejker og uroligheder de følgende dage. Derefter skiftede scenen atter til Odense, hvor der efter nogle dage med indledende gadeuroligheder strejkedes fra den 18. til den 23. august. Disse strejker bredte sig kortvarigt til de fynske kystbyer, hvorfra de den 24. august vandrede over bæltene til henholdsvis Korsør og Fredericia. På nogenlunde samme tid nåede strejkebølgen Aalborg, hvor der strejkedes fra den 23. til den 29. august med filialstrejker i andre nordjyske havnebyer. Fra den 26. august kom også Århus og Helsingør med. Derimod var der under hele forløbet forholdsvis roligt i København, hvis man ser bort fra den stærkt berømmede sprængning af Forum ved fuldt dagslys den 24. august. Samme dag blev den tyske rigsbefuldmægtigede Dr. Werner Best kaldt til Berlin for i førerhovedkvarteret at redegøre for situationen og modtage nye forholdsordrer; den 28. vendte han tilbage til København medbringende de ultimative krav, som dagen efter førte til regeringens tilbagetræden. Forhandlingspolitikken var dermed brudt definitivt sammen.

Det er i dette dramatiske forløb, som blev livligt akkompagneret af en hastigt voksende sabotageaktivitet, den angivelige telegramudveksling hører hjemme. Men da denne som anført ikke kan findes, er vi nødsaget til at inddrage andet materiale fra de kritiske dage og uger for ad denne indirekte vej at forsøge at nå frem til en afklaring af, om Muus' påstand om dens eksistens og indhold har sandsynligheden for sig.

Kildekritisk set er der to væsentlige svagheder ved dette materiale. Der foreligger for det første ingen relevant telegramudveksling i SOE-arkivet før den 19. august, hvor krisen allerede havde været under udvikling et par uger; for det andet findes der heller intet spor af korrespondance mellem Muus og London. De bevarede telegrammer er alle udvekslet mellem London og Stockholm, dvs. mellem Hollingworth og hans repræsentant i den svenske hovedstad Ronald Turnbull. Eftersom formålet er at søge afklaret, hvilken forholdsordre Muus modtog, er denne kildesituation ikke ganske tilfredsstillende. Dog må vi som forudsætning tillade os at gå ud fra, at de informationer og ordrer, som tilflød den danske sektions frem-skudte repræsentant i Stockholm, ikke var i afgørende uoverensstemmelse med dem, som Muus modtog. Under denne forudsætning kan vi forsøge at afgøre spørgsmålet på det givne grundlag.

Den 19. august sendte Baker Street et hastetelegram til Turnbull, hvori indholdet af et netop indløbet signal fra TABLEMAT – dvs. faldskærms-

organisationens radiomand i Københavnsområdet, Gunner Christiansen – blev citeret.²¹ Ud over at rapportere om resultatet af de seneste våbenedkastninger meddelte denne, at Odense nu var i åbent oprør, og at der var almindelig uro i resten af landet. Hertil føjede hovedkvarteret følgende besked til Turnbull:

»G. JAM [Muus] is being instructed to lie low and stop all activity until further notice.

H. We will instruct field to maintain absolute banana silence [radio-tavshed] except if urgently required.

I. We will consider what policy change required in light of further information. Telegraph urgently your comments and any information you can produce.«

Heraf fremgår for det første, at Muus ville modtage en direkte ordre om at indstille al aktivitet indtil videre, og for det andet, at SOE's politik var under overvejelse i lyset af den nye udvikling i Danmark. Den forsigtighed, der afspejles i telegrammets tekst, kan ikke siges at pøge i retning af en forudgående »go right ahead«-ordre rettet direkte imod at fremkalde forhandlingspolitikens sammenbrud.

Allerede dagen efter sendte London endnu et hastetelegram til Turnbull, hvori det blev præciseret, at:

»If present unrest reaches serious proportions our present vitally important operational programme will be seriously handicapped. And it will be necessary to broadcast warnings to civil population to avoid premature provocation. We cannot repeat not do this without clear evidence of extent and nature of demonstrations and possible German reaction.«²²

Telegrammets ordlyd røber, at situationen tilsyneladende var godt på vej til at løbe SOE af hænde. En stærkt bekymret Hollirgworth luftede oven i købet muligheden af at gyde olie på vandene gennem beroligende radiobudskaber over BBC.

Den følgende dag reagerede Turnbull på telegrammet, hvori han også var blevet spurgt, hvilken holdning BBC og Christmas Møller efter hans opfattelse burde indtage til den nuværende krise. Turnbull svarede, at BBC efter hans mening burde indskrænke sig til at rapportere objektivt og i øvrigt advare den danske befolkning mod forhastet uorganiseret aktivitet. Over for den danske regering tilrådede han at føre en neutral kurs.²³

21. PRO, HS 2/64; 19. august 1943.

22. PRO, HS 2/64; 20. august 1943.

23. PRO, HS 2/23; 21. august 1943.

Den 25. august fandt endnu en telegramudveksling sted, som er egnet til at kaste lys over sagen. Denne aften kl. 20 afsendte Turnbull følgende besked til London:²⁴

»PETER [efterretningsofficererne] reports JAM has suggested joint action to exploit present unrest and strengthen revolt. PETER is opposed to this proposal now and has told JAM so. PETER is taking steps to bring calm to situation. I find it hard to understand why JAM should make this proposal since I thought you had instructed him to go easy ... If you have not already done so please send him banana message soonest. I think you and I agree with PETER in this matter.«

Denne besked forelå afkodet på Hollingworths skrivebord tidligt næste morgen, og samme dag sendte han følgende svar til Turnbull:²⁵

»Probable that JAM had not repeat not received our instructions at the time he made suggestion. Sending banana today forbidding him or any of his people to take part in any civil disturbances.«

Samme eftermiddag afsendte Turnbull endnu et hastetelegram, som formentlig krydsede ovennævnte signal fra Hollingworth. Heri gentog han indtrængende sit ønske fra dagen før:²⁶

»In view of general situation which must not repeat not be allowed to boil over suggest you tell JAM to lay off all sabotage for week or two except certain vital cases which cannot be postponed.«

Denne hæsblæsende telegramudveksling lige omkring krisens kulmination dokumenterer, at i det mindste Turnbull var overbevist om, at Muus på dette afgørende tidspunkt handlede i modstrid med sine instrukser ved at fare frem, som han gjorde. For Turnbull var det helt afgørende, at situationen ikke kogte over, men forblev under kontrol. Det var tydeligvis hans opfattelse, at Muus' aktiviteter virkede stik mod denne hensigt.

Han mente åbenlyst også i denne sag at være på linie med London og kunne i så henseende støtte sig til telegrammerne af 19. og 20. august, som gav udtryk for samme grundholdning. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at London så sent som den 26. august måtte vedgå, at man ikke var sikker på, om Muus virkelig havde modtaget den ordre til at »lie low«, som man den 19. august havde annonceret at ville sende. Det kunne teoretisk antyde et dobbeltspil fra Londons side, hvor man lod Muus gøre ét, mens man sagde noget andet til Turnbull.

24. PRO, HS 2/64; 25. august 1943.

25. PRO, HS 2/64; 26. august 1943.

26. PRO, HS 2/64; 26. august 1943.

Krigsdagbogen

Den tanke er imidlertid temmelig usandsynlig, idet organisationens effektivitet var helt afhængig af, at den fremskudte Turnbull hele tiden var fuldt inde i billedet. En kontrol i den skandinaviske afdelings krigsdagbog for det relevante tidsrum afslører da også, at det ikke forholdt sig således. Af denne fortsat utilgængelige dagbog, som løbende førtes ajour med ca. 14 dages mellemrum på grundlag af de relevante sektioners rapporter²⁷ fremgår, at London den 20. august faktisk havde sendt et telegram til TABLEMAT (Gunner Christiansen) – og dermed til Muus – hvoraf det fremgik, at: »All droppings would be postponed for the present: the Field must lie extremely low and postpone all sabotage until further notice.«

I endnu et signal til Gunner Christiansen samme dag uddybede og begrundede London ifølge krigsdagbogen den korte ordre i det første telegram:

»MAT was warned that while the British authorities welcomed signs of stiffening resistance it must be remembered that a premature revolt would seriously handicap zero day plans [planerne vedrørende den allierede invasion i Vesteuropa] and would spoil the progress in their present vitally important operations.«

Denne ordlyd svarer temmelig nøje til indholdet af det ovenfor citerede telegram af samme dato til Turnbull. Det må derfor opfattes som en bekræftelse af, at London virkelig sendte ordren til Muus om at holde lav profil indtil videre. Det oplyses videre i krigsdagbogen, at forholdsordren som følge af telegramudvekslingen mellem London og Stockholm den 26. august blev indskærpet og præciseret:

»On August 26th MAT was informed that the organisation might now go full out for sabotage on German shipping and troop transport but they must in no circumstances allow their people to take part in or help civil disturbances. They were all wanted for vitally important work later and there was plenty of time. They must follow London's instructions from now on. London would give him a signal when it was time for them to take an active part in the revolt. If they acted now they would lose everything.«

Især de sidste bemærkninger afspejler en slet skjult irritation fra Londons side over en alt for selvstændig optræden fra Muus og hans folk. Det

27. *War Diaries* for den skandinaviske afdeling, juli 1942-februar 1944, s. 487; ifølge venlig oplysning fra the SOE Adviser i Foreign & Commonwealth Office.

indskærpes, at de fra nu af må følge Londons instrukser – hvilket altså tilsyneladende ikke havde været tilfældet hidtil. Muligvis i et forsøg på at genvinde den vaklende kontrol med krisestyningen gav London ganske vist faldskærmsfolkene og deres hjælpere bemyndigelse til at udføre sabotage mod rent militære tyske mål; men denne tilladelse må nok snarest ses som Baker Streets lidt desperate forsøg på at lede aktiviteterne bort fra det virkelig farlige felt, nemlig de civile uroligheder, som kunne føre til den danske regerings fald og organisationens oprulning på et tidspunkt, der set fra London var u hensigtsmæssigt.

Den uundgåelige konklusion af denne analyse af det samtidige kilde-materiale må være, at intet i dette tyder på, at Muus på noget tidspunkt skulle have modtaget et »go right ahead«-telegram med henblik på at fremprovokere en tysk magtovertagelse. Eksistensen af et sådant nævnes ej heller i krigsdagbogen, hvor det ellers naturligt burde have optrådt. Tværtimod peger alt i retning af, at ledelsen i London betragtede begivenhederne i Danmark med betydelig nervøsitet og – i hvert fald fra den 19. august – gjorde, hvad der stod i dens magt for at forhindre krisen i at udvikle sig til en tysk magtovertagelse. En hel del tyder imidlertid også på, at ledelsen i London ikke formåede at styre Muus, som ved flere lejligheder synes at have handlet i direkte modstrid med Londons ordrer og i stedet forfulgte et mål – forhandlingspolitikens sammenbrud – som ikke på dette tidspunkt stod på den engelske dagsorden.

Reaktionen i SOE på Augustoprøret og dets resultat var da heller ikke glæde og triumf, men betænkelighed og eftertanke. Det stod klart, da Turnbull to dage efter regeringens tilbagetræden i en skrivelse til den skandinaviske afdelings ledelse forsøgte at gøre regnebrættet op.²⁸ I sin omfattende rapport beskrev han augustkrisen som det kalkulerede resultat af en nøje planlægning fra den tyske øverstbefalende general von Hannekens side. Han skulle ifølge Turnbull have fremprovokeret krisen for at sikre sig fuld militær kontrol over Danmark i tilfælde af den allierede invasion, som han var overbevist om var umiddelbart forestående. Det var desuden Turnbulls opfattelse, at de danske politikere nu omsider havde fået nok og havde besluttet sig for at sige stop. Der er i skrivelsen ingen som helst antydning af, at krisen og dens udgang skulle være resultat af engelsk planlægning og styring, hvilket man naturligt ville have ventet at finde, hvis det virkelig havde været tilfældet. Tværtimod rundede Turn-

28. PRO, HS 2/64; 31. august 1943.

bull af med følgende resignerede kommentar: »So far it is impossible to say more, but I do not think we should have any regrets« – en bemærkning, som mere end antyder, at krisestyringen i hvert fald ikke lå hos SOE. Han reflekterede sluttelig lidt over, hvorfor det var gået således:

»It is probable that sabotage mainly inspired by TABLË [faldskærmsorganisationen], had reached a high pitch and, looking back, it probably would have been better to have restricted JAM's activities even more than was done. However one cannot be quite sure to what extent one could have controlled what was later on an entirely spontaneous outburst of popular feeling.«

... man aner mere end et stænk af resignation i Turnbull's tonefald, som antyder, at der var tale om en – ganske vist tilgivelig – fejlalkulation. Og dermed understreges atter det usandsynlige i, at London tidligere i august på Muus' angivelige spørgsmål, om han med sabotagens hjælp skulle forsøge at fremkalde en tysk magtovertagelse, skulle have reageret med et »go right ahead.«

Tilbage står nu to spørgsmål, nemlig for det første hvorfor London tilsyneladende var så uinteressert i, at augustkrisen skulle munde ud i en tysk magtovertagelse, som trods alt ville binde større tyske ressourcer i Danmark. Og for det andet hvordan det kunne være, at Muus siden hen uden modsigelse fik lov til at udlægge forløbet på en måde, som efter alt at dømme var uden bund i virkeligheden – en udlægning, som oven i købet vandt indpas i SOE's egen interne historieskrivning – hvilket centralt placerede SOE-ledere må have været fuldt vidende om. Svarene på disse spørgsmål må søges dels på det overordnede politiske plan, dels i SOE's generelle krise i slutningen af 1943.

Julimødet i Foreign Office

Londons politiske linie over for Danmark i sommeren 1943 blev klart formuleret på et møde i Foreign Office fredag den 9. juli.²⁹ Forhandlingerne fandt sted under forsæde af Christopher Warner, som var chef for Northern Department i Foreign Office. Desuden deltog M.L. Clarke ligeledes fra Foreign Office, tre repræsentanter for SOE, deriblandt Hollingworth, en repræsentant fra SIS samt Roger Allen fra The Joint Planning

29. Mødereferat i PRO, HS 2/43 under den anførte dato.

Staff (JPS). På dagsordenen stod en drøftelse af, hvorledes modstanden i Danmark mod den tyske besættelsesmagt kunne forstærkes uden at kompromittere den igangværende systematiske opbygning af modstandskræfterne.

Warner fastslog til en begyndelse, at man fra Foreign Office's side gerne så en optrapning af såvel den passive som den aktive folkelige modstand, hvilket han fandt muligt »without a situation arising in which it would be necessary for the Germans to take over the complete control of the country.« Han rejste dernæst spørgsmålet om den tidsmæssige tilrettelæggelse af en kampagne med dette formål.

Dertil svarede Roger Allen fra JPS, at det set fra et militært planlægningssynspunkt ville være ideelt, om kampagnen kunne tilrettelægges, således at den nåede et foreløbigt højdepunkt i oktober 1943, hvorefter alle kræfter skulle sættes ind i en samlet offensiv i foråret 1944. Den militære baggrund for dette ønske var givetvis den forestående allierede invasion af Italien og den kommende operation Overlord – landgangen i Frankrig – som var planlagt til at skulle finde sted omkring 1. maj 1944.

De tilstedeværende SOE-repræsentanter vendte sig imidlertid kraftigt mod denne todelte tidsplan med henvisning til, at en foreløbig kulmination allerede i oktober ville eksponere modstandsbevægelsen i utide med nærliggende fare for oprulning af hele undergrundsorganisationen allerede i efteråret, således at den ikke kunne være til støtte for invasionen i Frankrig næste forår. Resultatet blev derfor, at der i stedet skulle tilstræbes en gradvis optrapning af modstandsaktiviteterne i Danmark, således at disse nåede et maksimum i foråret 1944, når operation Overlord løb af stabelen. Det blev yderligere besluttet, at den britiske propaganda via BBC og gennem andre kanaler over for den danske befolkning skulle præcisere, »that, so far, they have done nothing to justify anything other than a very backseat, if indeed a seat at all, at the Peace Conference table, and only by action during the remainder of the war, indicating clearly their unity with the Allied Nations, would they deserve, or achieve, such a seat.«

Spørgsmålet om SOE's kontrol med sabotageaktiviteten blev dernæst berørt. Hollingworth anslog i den forbindelse, at han havde fuld kontrol med 75 procent af sabotagerne, mens de resterende 25 procent kunne henføres til kommunistiske grupper eller personer, som SOE indirekte kontrollerede. Warner erklærede sig imponeret af SOE's nøje kontrol med aktiviteterne i Danmark.

Samtlige mødedeltagere var på det rene med, at en egentlig allieret invasion i Danmark ikke lå i planlægningen og ikke ville komme på tale.

Derfor rejste Warner til slut det spørgsmål, om den danske modstandsbevægelse skulle underrettes derom for at hindre en massiv dansk opstand i at udvikle sig under falske forudsætninger. Man enedes imidlertid hurtigt om fortsat at holde muligheden for en invasion åben udadtil for at fastholde flest mulig tyske tropper i invasionsforsvaret af Danmark. I propagan- daen skulle linien derfor være at holde muligheden åben uden derfor at vække falske forhåbninger i den danske modstandsbevægelse.

Briterne balancerede med andre ord på en knivsæg i deres politik over for Danmark i sommeren 1943. På den ene side pressede Foreign Office og SOE på for at få optrappet modstanden mod tyskerne for dermed at aflaste russerne på østfronten og svække den tyske krigsmaskine generelt. På den anden side var det afgørende, at denne optrapning ikke løb ud af kontrol i form af en massiv folkerejsning, hvilket kunne føre til tysk op- trevling af de danske modstandsorganisationer i utide, dvs. inden de hav- de ydet deres indsats i forbindelse med operation Overlord. Den egentlige forudsætning for, at en sådan balanceakt kunne lykkes, var nøje engelsk kontrol med modstandsaktiviteterne i Danmark. De skulle nemlig udmå- les, således at de generede tyskerne mest muligt uden derfor at tvinge dem til total magtovertagelse med påfølgende oprulning af modstandsbe- vægelse og efterretningsorganisation. I denne situation fik Hollingworths udsagn om SOE's næsten fuldstændige kontrol med modstandsaktivi- terne særlig betydning: Evnede organisationen alligevel ikke at styre be- givenhederne, risikerede man nemlig ved en ukontrolleret kædereaktion at sætte alt – efterretningsorganisation, modstandsgrupper og faldskærms- organisation – over styr uden at få noget til gengæld. SOE's evne til kon- trol var afgørende for gennemførelsen af den vedtagne balancepolitik.

Under Augustoprøret en måneds tid senere blev det klart, at ledelsen i London alligevel ikke – sådan som Hollingworth ellers havde stillet i ud- sigt – var i stand til at styre de kræfter, som sabotagen, rivaliseringen mel- lem von Hanneken og Best og kommunistisk agitation havde sluppet løs i Danmark. I disse uger hang SOE's fortsatte arbejde i Danmark i en ube- hageligt tynd tråd, og man forstår på den baggrund udmærket Londons gentagne indtrængende appeller til Muus om at forholde sig i absolut ro.

SOE-direktivet for 1943

Også i et videre allieret planlægningsperspektiv var august begivenheder- ne i Danmark mindre hensigtsmæssige. På Casablanca-mødet i januar 1943 havde Roosevelt og Churchill efter anbefaling fra militærledelserne

besluttet i første række at satse på Middelhavsstrategien, dvs. i første omgang landgang på Sicilien og siden hen erobring af Italien sydfra.³⁰ Denne beslutning indebar for det første, at en storstilet allieret invasion i Nordvesteuropa var udelukket i 1943. På Washington-mødet i maj enedes man i stedet om at satse på 1. maj 1944 som invasionsdato. For det andet medførte den, at Middelhavsregionen i 1943 blev et højprioritetsområde også hvad angår SOE-operationer til støtte for de regulære krigshandlinger. Omvendt nedprioriteredes resten af Europa, herunder Nordeuropa, kraftigt. Af samme grund havde den allierede planlægningsledelse allerede i slutningen af 1942 understreget, at den ikke så noget formål »of setting alight the patriot organisations in Western Europe on a big scale, in the absence of an Allied invasion.«³¹ I Vesteuropa skulle man med andre ord blot holde gryden i kog gennem 1943, men samtidig sørge for, at den ikke kogte over før D-dag i 1944.

Denne overordnede strategi afspejles klart i det samlede direktiv for SOE's virksomhed i 1943, som the Chiefs of Staff udstedte den 20. marts 1943.³² Den deri indeholdte prioriteringsliste angav, at SOE resten af året skulle koncentrere flest mulige kræfter om aktiv indsats i Italien og på Balkan, mens organisationen alle andre steder skulle indskrænke sig til fortsat opbygning af modstandsnettene og fortrinsvis økonomisk sabotage i muligt omfang. Det blev samtidig stærkt understreget, at denne sabotageaktivitet på intet tidspunkt måtte genere den løbende efterretningsvirksomhed i Nord-, Vest- og Centraleuropa. De behov, som SIS måtte have i disse områder, skulle stedse have prioritet over SOE's subversive planer. Samtidig blev hovedparten af den i forvejen stærkt begrænsede lufttransportkapacitet, som var til rådighed for SOE, reserveret for Middelhavsregionen. Det var derfor åbenlyst, at organisationen nærmest var sat på vågeblus i hele det nordlige Europa i 1943. De få tilbageværende kræfter skulle bruges på stilfærdig opbygning af modstandspotentialet med henblik på D-dag, mens egentlig sabotage kun skulle udføres i et omfang, som ikke kompromitterede dette mål.

30. Om dette og det følgende se David Stafford, *Britain and European Resistance, 1940-1945*, London 1980, s. 103ff.

31. Stafford, s. 104.

32. Aftrykt i fuld ordlyd hos Stafford, s. 248-257 efter et eksemplar i Cabinet Office's arkiv med signaturen CAB 80/68.

Det danske dilemma

Således var altså den strategiske baggrund for den forsigtige linie, der blev lagt på mødet i Foreign Office den 9. juli. Direktivet tilsagde tilbageholdenhed og forsigtighed for ikke at fremkalde en rejsting i utide. På den anden side havde SOE imidlertid siden midten af februar haft held til at landsætte mere end et dusin faldskærmsfolk i Danmark – det hidtil største antal – og især efter Muus' ankomst den 11. marts og hans overtalelse af ledelsen var der for alvor kommet gang i sabotagen. Der var i det danske SOE-hovedkvarter en voksende følelse af, at man efter de foregående års ørkenvandring omsider stod over for et gennebrud – en fornemmelse, som også fik stærk næring af Muus' begejstret-optimistiske rapporter tilbage til London.³³ Omsider kunne Hollingworth fremvise de resultater, som omgivelserne hidtil forgæves havde efterspurgt. Det gav både intern prestige og mod på fremtiden; så talte det mindre, at både Hollingworth og Turnbull flere gange i sommerens løb måtte kalde Muus til orden og minde ham om, at han blot var SOE's forlængede arm og ikke en selvstændig politisk aktør, hvilket Muus tilsyneladende havde svært ved at holde sig efterretteligt.

Med al denne uvante medvind var det naturligvis sin sag at skulle dekretere en nedtrapning af aktiviteterne. En aktivitetspause kunne nemt få både optimismen og den nye *spirit of resistance* til at fordufte, og desuden var man i London stærkt opmærksomme på, at ledige eller underbeskæftigede agenter frembød en alvorlig sikkerhedsrisiko, såfremt de i frustration og kedsomhed f.eks. forfaldt til drikkeri og i fuldskab kom til at tale over sig. Endnu havde man forårets arrestation af agenten TENNIS og den traumatiske, men nødvendige likvidering af agenten TRICK i pinlig frisk erindring.³⁴

Disse hensyn sammenholdt med Foreign Office's ønske om klarere antityske markeringer i Danmark var formentlig bestemmende for 9. juli-mødets beslutning om at fortsætte sabotagelinien under kontrollerede former – en beslutning, som blev truffet i tillid til Hollingworths evne til at styre udviklingen, så den holdt sig inden for SOE-direktivets rammer.

Men da det i august kom til stykket, viste det sig ikke desto mindre, at Hollingworth havde fejlvurderet situationen og sin egen evne til at kontrollere udviklingen. Hans gentagne og stadig mere desperate appeller til

33. En del af rapporterne findes i PRO, HS 2/64.

34. Om disse to ubehagelige episoder se Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen, s. 50f. og 57ff.

Muus om at »lie low« havde praktisk taget ingen virkning. Muus kørte tilsyneladende uanfægtet sit eget løb, og den 29. august kogte gryden da over trods alle anstrengelser fra London for at forhindre det.

Set fra London og i lyset af SOE's martsdirektiv var Augustoprøret med andre ord udtryk for en fejkalkulation. Og det er på den baggrund let forståeligt, at Turnbull i det britiske Stockholm-gesandtskabs efterfølgende officielle rapport til udenrigsminister Eden gjorde sig de største anstrengelser for at beskrive Augustoprøret som resultat af helt andre faktorer end sabotagen. Han fremhævede i stedet rivaliseringen mellem Best og von Hanneken samt de danske politikeres voksende ønske om at sige stop som udslagsgivende.³⁵ Der var jo ingen grund til ligefrem at udstille SOE-ledelsens manglende kontrol med sin chefrepræsentant i Danmark og Hollingworths manglende evne til at indfri de forventninger, som hans udtalelser på 9. juli-mødet havde givet anledning til.

Englandspiel

Denne sagsfremstilling forklarer i realiteten også, hvorfor SOE sidenhen valgte at acceptere Muus' »go right ahead«-myte. Den havde nemlig den særlige indbyggede kvalitet, at den tilslørede Londons manglende kontrol. Tværtimod fik den SOE-hovedkvarteret til at fremstå som situationens herre og Muus som dets lydige og loyale redskab.

Denne stærke understregning af kontrol og samstemmighed var endda af ganske særlig betydning netop i det sene efterår 1943, hvor hele SOE-organisationen var alvorligt truet på selve sin eksistens som følge af den chokerende afsløring af, at det hollandske SOE-net var fuldstændig infiltreret af det tyske Abwehr og i praksis havde været kørt af dette siden 1942 i det såkaldte Englandspiel.³⁶ Denne store hollandske tragedie satte et alvorligt spørgsmålstegn ved hele organisationens værdi, og i nogle kritiske uger omkring jul 1943 hang dens liv i realiteten i en meget tynd tråd, mens sikkerhedsproblemerne blev nøje gransket. Først midt i januar 1944 var nedlæggelsesfaren atter drevet over.

Afsløringen af Englandspiel fandt sted, netop mens Muus opholdt sig i England. Han kunne derfor umiddelbart bistå Hollingworth i bestræbel-

35. Victor Mallet til udenrigsminister Eden den 27. september 1943. Rapporten har betegnelsen N 5609/85/15 og findes i kopi i PRO, HS 2/23.

36. Om dette se Stafford, s. 137ff.

serne for at rense den danske sektion for mistanke om tysk infiltration, hvilket de i fællesskab gjorde så overbevisende, at denne som den første blev fundet sikker, hvorefter flyvningerne til Danmark efter blot få dages suspension kunne genoptages.³⁷

Det er temmelig indlysende, at det netop i denne pre-kriser situation ville have været særdeles uheldigt, om Hollingworth åbent havde undsagt Muus' udlægning af augustbegivenhederne, som ville have afsløret en ubehagelig brist i Londons kontrol. Uden at det ganske vist er muligt at finde direkte belæg for det, har man derfor lov til at formode, at den livstruende situation efter afsløringen af Englandspørelsen kan være en væsentlig forklaring på sektionsledelsens accept og overtagelse af Muus' udlægning.³⁸ Måske kunne man endda driste sig et skridt videre og ligefrem forestille sig, at Muus og Hollingworth i fællesskab konstruerede »go right ahead«-udlægningen som en i situationen bekvem løsning på et muligt troværdighedsproblem. Men dermed har vi måske bevæget os for langt ud på den tynde is, og under alle omstændigheder er kilderne helt derom. På det foreliggende grundlag må vi indskrænke os til blot at konstatere, at der ikke i det samtidige kildemateriale kan findes nogen støtte for Muus' påstand om telegramudvekslingen.³⁹

37. Flemming Muus har i *Gjort Gerning ...*, bd. 2, København 1979, s. 20ff. givet en levende skildring af den akutte krisestemning, som afsløringen udløste, og af det inkvisitoriske forhør, som han og Hollingworth i den anledning måtte underkaste sig i War Office.

38. Denne formodning finder indirekte støtte i Hollingworths følgeskrivelse, da han den 17. november 1943 oversendte Muus' 11. november-rapport til den øverste chef for SOE's aktiviteter i Europa, brigadegeneral E.E. Mockler-Ferryman. En smule kryptisk anførte Hollingworth deri, at Muus »expected that the report would be re-written and corrected by the section, but I feel that the various mistakes in spelling and phrasing are so amusing that the report would be robbed of its value and personal touch if it was altered.« - Måske forholdt det sig således; men den egentlige grund til at fremsende Muus-rapporten i uredigeret skikkelse kunne lige så vel tænkes at være, at Hollingworth derved bekvemt undgik at lægge navn til en sagsfremstilling, som han godt vidste var ukorrekt. - Formodningen om, at rapporten skulle bruges til at beskytte den danske sektion mod mistanke om tysk infiltration, understøttes yderligere af Hollingworths påfølgende kraftige understregning af sikkerhedsforanstaltningerne i forbindelse med Muus' udsendelse til Danmark i marts 1943: »It was therefore decided to send Jam out to make a fresh start, and he was only given two of our original contacts. We felt that if, on arriving in the Field, he immediately became involved with the old organisation, he would run undue risks.« - Denne kommentar synes ganske velegnet til at dæmpe mistanker om tysk infiltration i Danmark. Følgeskrivelsen mærket SD/MD/1546 findes i PRO, HS 2/65.

39. På baggrund af denne konklusion, som bygger på et betydeligt bedre kildemateriale, end det Jørgen Hæstrup i sin tid havde adgang til, er der al mulig grund til at anerkende den fine intuition, som bragte ham til på et langt løsere grundlag at føle uret ved Muus' udlægning af forløbet.

Muus, Hollingworth og myten

Reginald Spink, som var Hollingworths nærmeste medarbejder i den danske SOE-sektions opbygningsfase og desuden kendte Flemming Muus personligt – Spink spillede således en særdeles aktiv rolle ved rekrutteringen af Muus til SOE-arbejdet – har i sin erindringsbog en interessant, om end diskret afdæmpet karakteristik af dem begge.⁴⁰

Muus beskrives som charmerende og kultiveret, og Spink citerer med slet skjult beundring en bemærkning, som Muus fremsatte under deres allerførste samtale i 1942 på Harrington Court Hotel i Kensington: »Jeg har meldt mig til aktiv tjeneste. Jeg er parat til at være med, hvor De har brug for mig. De kan sende mig til Tyskland, eller De kan kaste mig ned i Danmark.« Spinks anerkendende kommentar lød: »Det var et sprog, vi ikke var vant til at høre her var en mand, der fra starten vidste, hvad han ville, og ikke behøvede nogen langsom præparerer.«

Omvendt karakteriseres Hollingworth hengivent overbærende som en uhøjtidelig naturens jævne og muntre søn, der bl.a. gjorde sig bemærket ved at strø om sig med dårlige og ikke altid lige stuerene vittigheder. Selv om Spink anerkender Hollingworths flid, organisationstalent og ukuelige optimisme, skinner det alligevel tydeligt igennem, at han efter dennes mening var en jævn mand af folket med begrænset intellektuel horisont. Socialt og intellektuelt tilhørte han og Muus efter Spinks beskrivelse to vidt forskellige verdener.

Sammenholdt med nogenlunde samstemmende vurderinger fra andre, som har kendt dem begge, er der næppe tvivl om, at Spink med sin karakteristik har ramt noget centralt i forholdet mellem de to:⁴¹ Den verdensmandsagtige, dynamiske og idérige Flemming Muus over for administratortypen Ralph Hollingworth, som var en stærk beundrer af Muus' uomtvisteligt rige evner og overklassevæsen. Det personlige forhold mellem de to var ikke et forhold mellem chef og hjælper; det var næppe engang ligeværdigt. I det forhold var det Muus, som var den overlegne og toneangivende.

Eftersom det forholdt sig således, bliver det yderligere forklarligt, at

40. Reginald Spink, s. 99f. (Muus) og s. 108f. (Hollingworth).

41. Ifølge brev af 28. april 1997 til forfatteren fra Flemming Juncker, hvori Juncker også påpeger, at den daværende SOE-chef Sir Charles Hambro var personlig bekendt af Muus' familie i København. Dertil brev af 1. maj 1997 til forfatteren fra Ole Lippmann. – Begge udtrykker tilslutning til den her fremførte vurdering af forholdet mellem Muus og Hollingworth.

Der kendes kun meget få billeder af Flemming B. Muus fra krigsårene. Dette billede af Muus, hans hustru Varinka Wichfeld Muus og hans næstkommanderende Ole Geisler må være taget kort efter befrielsen den 5. maj 1945. Alle tre bærer deres engelske office 'suniformer, Muus og Geisler som henholdsvis major og kaptajn i faldskærmstropperne, Muus' hustru som løjtnant i FANY-korpset, et særligt korps af kvinder, der varetog sekretærjobs i efterretningstjenesten og lignende opgaver. (Efter Varinka Wichfeld Muus: Fra solskin til tømørke. Erindringer, København 1994).

Muus kunne slippe afsted med – med Hollingworths velsignelse – at for dreje en vigtig detalje i historien om Augustoprøret på en sådan måde, at både han og Hollingworth i den lukkede SOE-tradition kom til at fremstå som klartskuede og målbevidste ledere, der ikke rystede på hånden i det afgørende øjeblik. Som denne undersøgelse har vist, var virkeligheden sandsynligvis en anden; men tog man det ikke så nøje med den, var Muus' version unægteligt den mest bekvemme i de sidste kaotiske måneder af 1943 og tillige den mest hensigtsmæssige som eftermæle betragtet.

Endelig må det jo ingenlunde glemmes, at Augustoprøret – skønt uplanlagt og uvelkommet i London – trods alt ikke udviklede sig til nogen katastrofe for SOE's fortsatte arbejde i Danmark. Efter kortvarig forvirring genopstod efterretningsorganisationen i let ændret skikkelse og var snart atter fuldt leveringsdygtig i værdifuldt efterretningsstof. Og faldskærmsorganisationen blev ikke revet op, men fortsatte ufortrødent sin indsats med Muus som dynamisk primus motor. – Det var nu engang ikke Flemming Muus' natur at »lie low«, men tværtimod at »go right ahead«, således som han – efter alt at dømme for egen regning – havde gjort det under Augustoprøret.